

Analysis of the three actions of mythological characters in the narrative structure Darabnameh Tarsusi from the point of view of the mythology of activist Georges Dumzil

Elnaz Mohammadzadeh^{*}, Mohammadmahdi Esmaili^{}**

Shernin Khamseh^{*}**

Abstract

The present research, using a descriptive-analytical method, tries to understand the narrative structure of Tarsousi Darabnama as one of the oldest mythological texts of Iran, according to the actionist theory of Georges Dumzil, and in this way, the similarity of its characters' actions with the texts Indo-European mythology Basnajt. The findings of the research show that the narrative structure of this work can be adapted to Indo-European epic texts and the three actions proposed in Dumzil's actionist approach (commanding, fighting and fertility) are the main actions of mythological characters in These narrations are considered. Iskander, Darab, Hoday, Tamrosieh and Burandekht each have distinctive features that are classified in the subgroup of triple actions. In this work, "absolute kingdom" belongs to God, and God has helped them by using various tools such as "dreaming", "using natural factors" and "sending legendary creatures to help". The act of warfare has a special place in this narrative with various goals such as expanding the territory, defending the control of the government, establishing security, revenge and spreading religion and justice and the mythological characters are always

* Phd student of Persian Language and Literature, faculty of literature and humanities, Central branch of tehran, islamic Azad University. Tehran, Iran, elnazmozadh1400@gmail.com

** Assistant Professor of Persian Language and Literature, faculty of literature and humanities, Central branch of tehran, islamic Azad University, Tehran, Iran (Corresponding Author), esmailiy.m@gmail.com

*** Assistant Professor of Persian Language and Literature, faculty of literature and humanities, Central branch of tehran, islamic Azad University, Tehran, Iran, sh.khamse@gmail.com

Date received: 08/03/2023, Date of acceptance: 02/07/2023

tested in the battlefields. Abundance of blessings, abundant treasures, prosperity, peace and prosperity, beauty and youth, attachment and observation of such things in the description of the mythological characters of this narrative also show the third action, fertility.

Keywords: comparative mythology, Darab-nameh, Georges Dumzil, mythological characters, three acts.

Introduction

The most important achievement of Georges Dumézil in the adaptation of mythology is the functionalist theory, which studies the three social functions of "governance", "warfare" and "abundance" in Indo-European myths. The function of governance expresses the administration of the world in a mysterious and regular way, the function of warfare is a physical function and basically power, and finally the function of abundance, is a productive and economic function with aspects of health, medicine, fertility, which leads to various results and consequences such as happiness, health, longevity, comfort, peace, and prosperity, and most of the common people are included. This research tries to understand the narrative structure of one of the oldest mythological texts of Iran and in this way measure the similarity of its characters' functions with Indo-European mythological texts.

Discussion and data analysis

Analyzing the narrative structure of "Darabnameh" based on triple functions in Dumézil's theory

Darabnameh can be divided into three parts. The first part includes a short story of Bahman and Homai's life. In the second part, he narrated the adventures and battles of Darab and in the third part, the life adventures of Dara, Iskandar and Borandokht. Many of the beliefs and functions of Tarsusi's Darab-nameh have mythological streaks since they are rooted in prehistoric beliefs and functions. Darab and Iskander are semi-mythical and mostly epic warriors in this story.

The function of governance

In the analysis of the functions of God/gods in "Darabnameh" in the form of the governance function, one should rely on two main domains. The first is their "absolute power" feature and the second is their "support" feature. The gods of the first group

were all celestial and cosmic reflections of the commanding people such as princes, kings, ministers, priests, etc. "Justice and religion" which are actually the purity, holiness, virtue, etc., are all obvious manifestations of the first function. In "Darab-nameh", the One God as the king of the world by using various tools such as "dreaming", "using natural factors such as wind and water and, etc." and "sending legendary creatures, objects, animals and things like these" to help the characters. God comes to help the kings through natural factors and etc., because the kings have a godly divine. From Tarsusi's point of view, the act of "dreaming" is one of God's powers and it is proposed to "show the facts of affairs" and "make important decisions". In his opinion, "dream" is considered as one of the ways of communicating with God in order to reveal the truth, and the main characters of Darab-nameh took important decisions after seeing the dream. Dreaming is a warning for the dreamer, and the person faces that event as soon as he wakes up, and in fact, the dream provides the means of liberation and salvation for that person. One of the invisible help of God is the calls that tell the way of salvation. Mythical creatures such as "Simorgh", "Fairy" and "Demon" and animals such as "horse" are also necessary for governance function. Creatures like "fairies" play the role of "helpers". "Natural factors" such as mountain, water, fire and wind also play a prominent role in this mythological work in advancement the flow of the narrative: "Mountain" is a safe haven for kings and princes, and wind is their helper. "Water" is also in the row of helpers. Some "objects" also play a role in this function along with the mythological characters of the narrative. Kingly accessories, kingly manners, godly divine, intelligence, consultation, being a scholar, astrology, prayer, believing in God's knowledge and wisdom, reward and punishment, miracle and magic, helping are also in the subdomains functions of governance.

The function of warfare

"War and battle" with various goals such as expanding the territory, defending the territory of the government or spreading the religion has a prominent position in the structure of epic texts and mythological characters are always measured and tested in the battlefields. In Darab-nameh, war with goals such as establishing security, revenge and spreading religion has a special appearance. The battle with "mythical creatures" such as demons can also be seen in the warfare functions of the mythological characters of this work. The presence of soldiers, weapons and battle uniforms, courage, strength, resourcefulness, magic and the power of canceling it, mythical creatures and war customs are part of the functions of warfare.

The function of abundance

Abundance of blessings, abundant treasures, prosperity, peace and welfare, beauty and youth, infatuation and observation of such things in the description of the mythological characters of this narrative indicate the third function, which is fertility and abundance. "Finding the kingdom and blessings" calmed Darab, and Alexander, with the many treasures he inherited from his fathers, equipped a powerful army to confront Darab. "The improvement of the lands" is one of Alexander's main functions, which is mentioned with a religious point of view.

Conclusion

Examining the functions and features of the main characters of this narrative, including Darab, Iskandar, Tamrosieh, Hoday and Borandokht, determined that they can be placed in the subgroup of the triple functions considered by Dumézil, namely "governance, warfare and abundance". In the "Darab-nameh" book, the One God as the king of the world deals with governance and administration of affairs and by using various tools such as "dreaming", "using natural factors such as wind, water and etc." and sending "legendary creatures to help", has helped the characters and created countless miracles for them. The function of warfare with various goals such as expanding the territory, defending the territory of the government, establishing security, revenge and spreading religion and justice has a special position and mythological characters such as Darab, Borandokht and Iskandar are always measured in the battlefields. Abundance of blessings, abundant treasures, prosperity, peace and welfare, beauty and youth, infatuation and observation of such things in the description of the mythological characters of this narrative indicate the third function, which is fertility and abundance.

Bibliography

- Dumézil, Georges. 1959. *Gods of the Ancient Northmen*. Ed by Einar Haugen. California: University of California Press. [in Persian]
- Azizifar, Amir Abbas (2015), *A Study of Mythical Principles in Tarsousi Darbnameh*, *Textbook of Persian Literature*, New Volume, Number 4: pp. 118-101. [in Persian]
- Bahar, Mehrdad (2017) *A Research in Iranian Mythology*, Tehran: Ad Publishing, Twelfth Edition.

377 Abstract

Domzil, Georges Goodorf (2000), *The Gods of Three Actions, The World of Mythology*, translated by Jalal Sattari, Tehran: Markaz Publishing. [in Persian]

Domzil, Georges Goodorf (2012), *The World of Mythology*, translated by Jalal Sattari, Tehran: Center. Third edition. [in Persian]

Eliadeh, Mircha (2013) *Perspectives on Myth*, translated by Jalal Sattari, Tehran: Toos Publishing, third edition.

Farhadi, Farahnaz and Halabi, Ali Asghar (1399), Application and study of the function of Domzil (contemporary mythological) activist theory on the story of Rostam and Esfandiar, *Quarterly Journal of Contemporary World Literature Research*, Volume 25, Number 2, pp: 588 - 562. [in Persian]

Ismaili, Hossein (2013), *Preface to Iskandarnamēh, Central Asian Narrative*, Tehran: Moin. [in Persian]

Ismailpour, Abolghasem (2016), *The Myth of Symbolic Expression*, Tehran: Soroush Publications, Fifth Edition. [in Persian]

Ma'arkonejad, Rasoul (2014), *Myth and Art*, Tehran, Mirdashti Publications, Second Edition. [in Persian]

Namvar Motlagh, Bahman (1397), *An Introduction to Mythology*, Tehran, Sokhan Publications, Second Edition. [in Persian]

Namvar Motlagh, Bahman and Awadpour, Behrooz (2016), *Myth and Mythology with Georges Domzil*, Tehran, Mogham Publishing, First Edition. [in Persian]

Ovald, François and others (2001), *Myth and Epic in the Thought of Georges Domzil*, translated by Jalal Sattari, Tehran, Markaz Publishing, first edition. [in Persian]

Safa, Zabih A ... (2010), *Epic in Iran*, Tehran: Amirkabir Publications, ninth edition. [in Persian]

Shamisa, Sirius (1375), *Literary Types*, Tehran: Ferdows Publishing. [in Persian]

Tarsousi, Mohammad (1396), *Darabnameh, correction of sacrifices ... Safa*, Tehran: Scientific and Cultural Publications, fifth edition. [in Persian]

Wathiq Abbasi, Abdullah and Alipour, Ismail (2017), from Alborz to Qaf; A comparative study of two mythical mountain ranges, *Persian Literature Ancient Book*, ninth year, second issue: pp. 135-154. [in Persian]

Zahedi, Farindokht et al. (2015), *Zahak and Loki: A Comparison of Two Iranian and Scandinavian Myths Based on the Plays of Zahak and Ayouf Kouchak in the Framework of the Activist Theory of Georges Domzil*, *Quarterly Journal of Mystical Literature and Mythology*, Vol. 14, p. Pp. 249 - 276. [in Persian]

Valipour Hafshanjani, Shahnaz (2016), "The Myth of Fereydoun, Symbols, Principles and Its Developments, Quarterly Journal of Mystical Literature and Mythological Cognition, Twelfth Year, No. 43: pp. 343-315. [in Persian]

Zarei, Ali Asghar (1398) "Study of the three crimes of Garshasb and its adaptation to the theory of triple action of Georges Domzil", Iranian Studies, No. 6: pp. 49-70. [in Persian]

تحلیل کنش‌های سه‌گانه شخصیت‌های اساطیری در ساختار روایی داراب‌نامه طرسوسی از منظر اسطوره‌شناسی کنش‌گر ژرژ دومزیل^۱

الناز محمدزاده*

محمد مهدی اسماعیلی**، شروین خمسه***

چکیده

پژوهش حاضر به روش توصیفی - تحلیلی تلاش می‌کند با توجه به نظریه کنش‌گرایی ژرژ دومزیل به شناخت ساختار روایی داراب‌نامه طرسوسی به‌عنوان یکی از کهن‌ترین متون اساطیری ایران بپردازد و از این طریق میزان مشابهت کنش‌های شخصیت‌های آن را با متون اساطیری هندواروپایی بسنجد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که ساختار روایی این اثر با متون حماسی هندواروپایی قابل انطباق است و کنش‌های سه‌گانه مطرح‌شده در رویکرد کنش‌گرایی دومزیل (فرمانروایی، جنگاوری و باروری) کنش‌های اصلی شخصیت‌های اساطیری در این روایت به شمار می‌روند. اسکندر، داراب، همای، طمروسیه و بوراندخت هر کدام دارای ویژگی‌های بارزی هستند که در زیرمجموعه کنش‌های سه‌گانه طبقه‌بندی می‌شوند. در این اثر «پادشاهی مطلق» از آن خداوند است و خدای مطلق با استفاده از ابزارهای گوناگون از قبیل «خواب‌دیدن»، «به‌کارگیری عوامل طبیعی» و «به‌یاری فرستادن موجودات افسانه‌ای» به آنان مدد رسانده است. کنش جنگاوری در این روایت با اهداف مختلفی از جمله گسترش قلمرو، دفاع از سیطره حکومت، برقراری امنیت، انتقام و گسترش دین و عدل و داد جایگاه ویژه‌ای دارد و

* دانشجوی دکتری، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران، elnazmozadh1400@gmail.com

** استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)، esmaailiy.m@gmail.com

*** استادیار زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران، sh.khamse@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۱۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۱۱

شخصیت‌های اساطیری همواره در میدان‌های رزم آزموده می‌شوند. فراوانی نعمت، خزینه‌های انبوه، آبادانی، آرامش و رفاه، زیبایی و جوانی، دل‌بستگی و مشاهده امتثال این موارد در توصیف شخصیت‌های اساطیری این روایت نیز نشان از کنش سوم یعنی باروری دارد.

کلیدواژه‌ها: اسطوره‌شناسی تطبیقی، داراب‌نامه، ژرژ دومزیل، شخصیت‌های اساطیری، کنش‌های سه‌گانه.

۱. مقدمه و بیان مسئله پژوهش

یکی از مهم‌ترین شاخه‌های مطالعات پژوهشی متعلق به دانش اسطوره‌شناسی، اسطوره‌شناسی تطبیقی است که به بررسی قیاسی - تطبیقی نظام‌مند مضامین و روایت‌های اسطوره‌ای فرهنگ‌ها و اقوام مختلف، به ویژه فرهنگ‌ها و اقوامی که خاستگاه مشترکی دارند، می‌پردازد تا از این راه اساطیر کهن این فرهنگ‌ها و اقوام را به گونه‌ای بازسازی کرده و از این طریق به ساخت‌های مشترک زبانی، دینی و اجتماعی آن‌ها دست یابد. (نک: ولی‌پور هفشنجانی، ۱۳۹۵: ۳) و (نک: احمدی، ۱۴۰۰: ۴۱). یکی از چهره‌های شاخص در زمینه اسطوره‌شناسی تطبیقی، ژرژ دومزیل (Georges Dumezil) است. مهم‌ترین دستاورد او در تطبیق اساطیر، نظریه کنش‌گرایانه است که به مطالعه سه کارکرد اجتماعی «حاکمیت»، «جنگاوری» و «باروری» در اسطوره‌های هند و اروپایی می‌پردازد. (Dumezil: 1959). کارکرد حاکمیت، اداره جهان به‌صورتی اسرارآمیز و قاعده‌مند را بیان می‌کند که فرمانروایی، شهریاری، قانون و اقتدار از جمله صفات مشترک در بین آن‌ها بوده است. کارکرد جنگاوری، عملکرد جسمانی و اساساً قدرت است که البته منحصراً رزمی نیست و می‌تواند از جانب حاکم که متعلق به کنش شهریاری است باشد؛ زیرا یکی از صفات مطلق حاکمان دارا بودن نیروی جنگاوری و اقتدار نظامی است و سرانجام کارکرد باروری (فراوانی)، کارکردی تولیدی و اقتصادی با جنبه سلامتی، پزشکی، باروری، با نتایج و عواقب گوناگون از قبیل خرمی و آبادانی و تندرستی و طول عمر و آسایش و آرامش و کامرانی است و بیشتر مردم عادی را شامل می‌شوند. (نامورمطلق، ۱۳۹۷: ۱۶۱). این پژوهش تلاش می‌کند با توجه به نظریه کنش‌گرای ژرژ دومزیل به شناخت ساختار روایی یکی از کهن‌ترین متون اساطیری ایران بپردازد و از این طریق میزان مشابهت کنش‌های شخصیت‌های آن را با متون اساطیری هند و اروپایی بسنجد.

در روزگاران پیش از ثبت تاریخ، اسطوره دارای نقشی واقعی و راستین بوده و می‌توان با شناخت آن به تحلیل رفتارهای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و روانی اقوام گوناگون پرداخت.

بنابراین اسطوره نمایان‌کننده ساختار اجتماعی یک قوم و یا ملت به شمار می‌آمده است. (اسماعیل پور، ۱۳۹۵: ۱۸). ژرژ دومزیل با بررسی درون‌مایه اصلی ایزدشناسی هند و اروپائی به این نتیجه دست یافت که جهان و جامعه باستانی تنها با همکاری هماهنگ سه کارکرد طبقه‌بندی شده یعنی شهریاری، نیرو و باروری می‌توانند به زندگی ادامه دهند. (نک: فرهادی و حلبی، ۱۳۹۹: ۵۶۶) و (دومزیل، ۱۳۷۹: ۴۰) داراب‌نامه طرسوسی یکی از کهن‌ترین متونی است که براساس اسطوره‌های ایران شکل گرفته است. بی‌تردید نقش حماسه‌ها و شخصیت‌های حماسی ملی در این قصه، بسیار تأثیرگذار بوده است. اسکندر به عنوان یکی از شخصیت‌های اصلی در این قصه کنش‌هایی حماسی- پهلوانی همچون کنش‌های رستم، اسفندیار و سام (در سام‌نامه خواجه) دارد. (نک: عزیزی‌فر، ۱۳۹۴: ۱۰۱). این داستان مشور در احوال داراب پادشاه کیانی فرزند اردشیر کیانی و همای دختر او و نواده او بوران‌دخت (روشنک) و اسکندر مقدونی تدوین شده است. اصل داستان به زمان ساسانی بازمی‌گردد و شکل کنونی آن را ابوطاهر طرسوسی در قرن ششم هجری نگاشته است. این پژوهش در نظر دارد به این پرسش پاسخ دهد که موارد همانندی کنش‌های شخصیت‌های اساطیری کتاب داراب‌نامه طرسوسی در چهارچوب کنش‌های سه‌گانه ژرژ دومزیل کدام است و داراب‌نامه تا چه اندازه از ساختار اساطیر هند و اروپایی بهره برده است؟

۲. روش انجام پژوهش

روش تحقیق در این پژوهش محتوایی است. تحلیل محتوا یک تکنیک تحقیق است که برای تشریح عینی، منظم و مقداری محتوای آشکار ارتباطات به کار می‌رود. به‌طورکلی هدف تحلیل محتوا بازنمایی و گزارش دقیق مجموعه‌ای از داده‌هاست که در آن اندیشه‌ها و دیدگاه‌های آفریننده اثر به صورت موضوعی (محتوایی) بررسی می‌شود. مراحل انجام این پژوهش به شرح ذیل است:

- تعریف و تعیین مجموعه اسنادی که محتوای آن‌ها قرار است تحلیل شود؛
- «جست‌وجو و جمع‌آوری منابع دست اول پژوهش (مبانی نظری و متن موردتحلیل)»
- تعریف متغیرها و رده‌هایی که داده‌ها بر اساس آن کدگذاری و طبقه‌بندی شود؛
- تعیین شاخص‌ها و قواعدی برای قراردادن واحدهای محتوا در رده‌ها؛
- تعریف واحد تحلیل که می‌تواند کلمه، عبارت، مضمون، جمله، بند نوشت و ... باشد.

- نمونه‌گیری از مجموعه اسناد یا جامعه آماری و کدگذاری داده‌ها.
- «خوانش متن مورد بحث (داراب‌نامه طرسوسی) براساس مبانی نظری پژوهش (کنش‌های سه‌گانه ژرژ دومزیل)؛
- رده‌بندی «جای‌دادن داده‌ها در رده‌ها»
- «طبقه‌بندی کنش‌های سه‌گانه و زیرمجموعه‌های آن‌ها و انطباق آن‌ها در متن مورد تحلیل (داراب‌نامه طرسوسی).
- تحلیل آماری و تفسیر کیفی داده‌ها و نوشتن گزارش.

۳. پیشینه پژوهش

با توجه به جست‌وجوهای انجام شده به نظر می‌رسد پژوهش حاضر، نخستین اثری است که بر مطالعه دارب‌نامه طرسوسی با توجه به رویکرد کنش‌های سه‌گانه دومزیل متمرکز شده است. در سال‌های اخیر پژوهش‌های مختلفی با توجه به رویکرد کنش‌های سه‌گانه انجام شده که به اختصار به برخی اشاره می‌شود. عباسی و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «تحلیل منظومه غنایی ویس و رامین بر مبنای نظریه ایزدان سه‌گانه ژرژ دومزیل» اعتقاد دارند که این منظومه، به‌عنوان کهن‌ترین منظومه غنایی به‌جامانده زبان فارسی، پیوند خود را با اساطیر حفظ کرده و همچون روایات حماسی قابلیت بررسی بر مبنای نظریه دومزیل را دارد. در این پژوهش، سه شخصیت برجسته این منظومه؛ یعنی شاه‌موبد، رامین و ویس، از این منظر بررسی شده و یافته‌ها حاکی از آن است که این سه شخصیت با توجه به ویژگی‌ها و کنش‌هایشان با سه ایزد کهن اقوام هندواروپایی مطابقت دارند و متناسب با مضمون روایتی عاشقانه، نمونه‌های جابه‌جاشده آن‌ها به شمار می‌روند. زارعی (۱۳۹۸) در پژوهش خود با عنوان «بررسی سه‌بزه‌گرشاسب و تطبیق آن با نظریه کنش سه‌گانه ژرژ دومزیل» تلاش می‌کند تا سه‌گانه «گرشاسب» یعنی: خوارداشت دین مزدیسنا، خاموش کردن آتش و آمیختن با یک پری را بررسی کرده و با کارکردهای سه‌گانه مدنظر دومزیل انطباق دهد. محمدی (۱۳۹۷) نیز در پژوهشی با عنوان «ساختارهای سه‌گانه اسطوره‌ای در داستان‌های شاهنامه با رویکرد دومزیلی (با تمرکز بر داستان جمشید و فریدون)، با توجه به نظام طبقاتی حاکم بر داستان‌های شاهنامه به ویژه جمشید و فریدون بر آن شده است تا آن را با نظریه سه‌کنش ژرژ دومزیل به‌اثبات برساند و بیان می‌دارد که ایران نیز مانند سایر جوامع هند و اروپایی، دارای نظام طبقاتی

تحلیل کنش‌های سه‌گانه شخصیت‌های ... (الناز محمدزاده و دیگران) ۳۸۳

(شهریاری، جنگاوری و کشاورزی) است. کیوان‌فر (۱۳۹۵) در پژوهش خود با عنوان «جست‌وجوی طبقات سه‌گانه اجتماعی در نقوش برجسته هخامنشی به روش اسطوره‌شناسی تطبیقی ژرژ دومزیل»، با بررسی نقوش برجسته هخامنشی در پی شناخت درست هویت اجتماعی آن دوره مبتنی بر نظام یافتگی حکومت که در بستر هنر نهادینه شده است، می‌باشد. وی با بهره‌مندی از ساختار سه کنش ژرژ دومزیل به اثبات وجود ساختارهای سه‌گانه در جوامع کهن هند و اروپایی می‌پردازد. نیکویخت و همکاران (۱۳۹۲) نیز در پژوهش خود با عنوان «مقایسه بازتاب جهان‌بینی هند و اروپایی در شاهنامه فردوسی و حماسه قرقیزی ماناس»، اثبات کرده‌اند که نظریه سه کنش ژرژ دومزیل، در تمام سطوح داستان‌های این دو حماسه به‌کار رفته است. غنی و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان «بررسی تطبیقی بوراندخت و آتنا، الهگان جنگ‌آوری در داراب‌نامه و اودیسه»، تلاش می‌کنند تا با روشی تطبیقی، به قیاس نقش زنان در دو حماسه اودیسه و داراب‌نامه طرسوسی بپردازند.

۴. مبانی نظری پژوهش

۱.۴ اسطوره؛ روایتی نمادین و سرگذشتی راستین در زمانی ازلی

اسطوره روایت یا جلوه‌ای نمادین است دربارهٔ ایزدان، فرشتگان، موجودات فوق‌طبیعی و به‌طورکلی جهان‌شناختی که یک قوم به منظور تفسیر خود از هستی ارائه می‌دهد و «سرگذشتی راست و مقدس است که در زمانی ازلی رخ داده و به‌گونه‌ای نمادین، تخیلی و وهم‌انگیز می‌گوید که چگونه چیزی پدید آمده، هستی دارد، یا از میان خواهد رفت و در نهایت اسطوره به شیوه‌ای تمثیلی کاوشگر هستی است.» (اسماعیل‌پور، ۱۳۹۵، ۱۳-۱۴). در قرن نوزدهم با توجه به مطالعاتی که دربارهٔ اسطوره‌ها انجام شد، ادبیات وسیعی در این زمینه فراهم آمد و پیدایش یک دانش را برای مطالعه همه جانبه آن ضروری ساخت. اسطوره در بیش‌تر رشته‌های علوم انسانی آن زمان از فلسفه تا تاریخ ادیان و باستان‌شناسی و فیلولوژی مورد توجه قرار گرفته و منجر به کشفیات شگرفی در این زمینه می‌گردد و براساس آن انبوهی از نظریات ارائه می‌شود. (نامورمطلق، ۱۳۹۷: ۵۷-۵۸). اسطوره به‌طور نه‌ای یک «پدیده مذهبی» است و در اساس نقش مذهبی دارد. هر اسطوره در واقع توجیه و گزارش یک آئین ویژه دینی است (سرکاراتی، ۱۴۰۰: ۲۱۴). اساطیر حتی در ساده‌ترین سطوح خود انباشته از روایات مقدس درباره خدایان، موجودات فوق بشری و وقایع شگفت‌آوری که در زمان‌های

آغازین، با کیفیاتی متفاوت با کیفیات زمان عادی ما، رخ داده و به خلق جهان و اداره آن انجامیده است، یا در دوران‌های دور دست آینده رخ خواهد داد. (رک: بهار، ۱۳۹۶: ۳۷۱) و مهم‌ترین کارکرد آن عبارت است از: «کشف سرمشق‌های نمونه‌وار همه آیین‌های معنادار آدمی از تغذیه و زناشویی گرفته تا کار و تربیت و هنر و فرزاندگی» (الیاده، ۱۳۹۲: ۱۷)

۲.۴ خویشکاری‌های فردی و اجتماعی اسطوره

اسطوره گزارشی بسیار آشفته از حکایت و داستان است درباره جهانی که نظام و ناموس آن جهان ضرورتاً قابل انطباق با آزمودگی‌ها و تجارب معمولی زندگی انسان نیست و رابطه میان رویدادهای جهان افسانه‌ای بطور اجتناب‌ناپذیری از نوامیس منطق ذهن آگاه انسان پیروی نمی‌کند. جهان اسطوره به جهان رؤیا می‌ماند. (نک: سرکاراتی، ۱۴۰۰: ۲۱۵)

الیاده کارکردهای گوناگونی را برای اسطوره در نظر می‌گیرد. از دیدگاه وی اسطوره، تاریخ کارهای موجودات فوق طبیعی را تشکیل می‌دهد؛ تاریخ و سرگذشتی که مطلقاً درست و راست (زیرا راجع به واقعیات است) و قدسی (زیرا دستاورد موجودات مافوق طبیعی) تلقی می‌شود. اسطوره همیشه به آفرینش و تکوینی مربوط می‌شود، حکایت می‌کند و همیشه به نوعی زنده است و حیات دارد و با آن زندگی می‌کنند. (نک: الیاده، ۱۳۹۲: ۲۷)

اسطوره دارای خویشکاری فردی و اجتماعی است و این خویشکاری دارای کنش‌های متعدد و متفاوت مادی و معنوی است که وجود انسان و جهان را توجیه می‌کند و در واقع نوعی بُعد فلسفی به هستی‌شناسی ابتدایی می‌بخشد.

اسطوره ساخت‌های اجتماعی را توجیه و تثبیت می‌کند و عملاً نقش ایدئولوژیک دارد، به آیین‌ها که یگانگی فرد را با اجتماع و فرد و اجتماع را با طبیعت برقرار می‌سازد، ارزش و تقدس می‌بخشد. از سوی دیگر نیز به تثبیت آداب و رفتار اجتماعی و درون‌طبقه‌ای می‌پردازد و آثار متعدد روانی و روان‌درمانی دارد. (بهار، ۱۳۹۶: ۳۷۲)

۳.۴ انواع دیدگاه‌ها در علم اسطوره‌شناسی

۱.۳.۴ دیدگاه تمثیلی - نمادین، دیدگاه رمانتیک، دیدگاه تطبیقی، دیدگاه

کارکردگرایی

علم اسطوره‌شناسی با «فریدریش کروزر» و آرا و نظرات او آغاز می‌گردد. او با نگارش کتاب «نماد و اسطوره‌شناسی اقوام باستان» (۱۸۱۰-۱۸۱۲) مکتب نمادی یا رمزی را بنیاد نهاد. او اعتقاد داشت که بشر اولیه قادر به احساس لایتناهی و بی‌کران بوده؛ اما واژگانی برای بیان این احساسات در اختیار نداشته است. در نتیجه تحت تأثیر دو وسیله بیان؛ یعنی زبان و هنر، رمزگرایی اولیه پدید آمده است. (معرک‌نژاد، ۱۳۹۳: ۲۳۷). فریدریش کروزر اسطوره را به مانند زبانی پر از معنا می‌داند و در نظر او نماد واسطه‌ای بین زمان و نازمان، معین و نامعین، محدود و نامحدود، مادی و معنوی و... است. برای او اسطوره‌ها جزو نمادها به شمار می‌روند. این نمادها تبیین‌کننده کنش‌ها و نگرش‌ها، رفتارها و اخلاقیات جوامع باستان بوده که به مرور زمان معنای خود را از دست داده و فقط روایت‌ها باقی مانده‌اند. (نامورمطلق، ۱۳۹۷: ۶۳) دیدگاه رمانتیک نیز در اواخر سده ۱۸ م. شکل گرفت و روشنفکران نقش مهمی برای احساسات در زندگی انسان قایل شدند و آنان که به جنبش نوین روی آوردند، رمانتیک خوانده شدند. جنبشی که اسطوره را، هم در روایات باستانی یونان و روم و هم در قصه‌های عامیانه، بسیار ارزشمند می‌دانستند. (اسماعیل‌پور، ۱۳۹۵: ۴۸). دیدگاه تطبیقی توسط ماکس مولر مطرح شده است. ماکس مولر، اسطوره‌شناسی تطبیقی را برخاسته از دانش فیلولوژی می‌داند و بیان می‌کند: «در واقع به لطف فیلولوژی تطبیقی ما می‌دانیم هنگامی که ملت‌های آریایی هنوز به قومیت‌های گوناگون تقسیم و پراکنده نشده بودند، اسطوره‌های خویش را شکل داده بودند.» (نامورمطلق، ۱۳۹۷: ۱۰۴-۱۰۶). وی پس از بررسی و مطابقت اسطوره‌های یونانی و رومی توجه اسطوره‌پژوهان را به زبان سانسکریت معطوف و موجبات گسترش روش تطبیقی از هند تا اروپا را فراهم کرد. (معرک‌نژاد، ۱۳۹۳: ۲۳۷) در دیدگاه کارکردگرایی نیز افرادی مانند مالینوفسکی بر اهمیت تأثیر رفتار اجتماعی بر یک نظام تأکید داشتند و معتقد بودند که سنت‌ها و باورها در کل جامعه دخیل هستند و کارکرد ویژه‌ای دارند. از دیدگاه وی اسطوره در جامعه باستان فقط قصه نقل شده نیست؛ بلکه واقعیتی است تجربه‌یافته، اسطوره حقیقتی است زنده که در زمان‌های ابتدایی رخ داده و سرنوشت انسان‌ها متأثر از آن بوده است. (نک: اسماعیل‌پور، ۱۳۹۵: ۴۸)

۴.۴ انواع روش‌های مطالعه اسطوره‌شناسی تطبیقی «روش واژه‌گرا، متن‌گرا، کنش‌گرا»

در روش «واژه‌گرا»، اسطوره‌شناسی تطبیقی بر ریشه‌شناسی که یکی از اصول اساسی زبان‌شناسی تاریخی _ تطبیقی است، تأکید داشته است. ریشه‌شناسی در این مفهوم بخصوص به اسامی ایزدان و قهرمانان اسطوره‌ای، یا عام‌تر از آن به واژه‌ها، توجه داشته و از آنجا که اسطوره‌شناسی تطبیقی بر اساس آن پایه‌گذاری شده، این روش به «واژه‌گرایی» شهرت یافته است. اسطوره‌شناسی تطبیقی واژه‌گرا، به کشف و بازسازی واژه‌های مشترک و به بررسی چگونگی تأثیر و تأثر فرهنگ اقوام گوناگون از معنی و مفهوم نهفته در آن واژه‌ها، می‌پرداخت. (نامورمطلق، عوض‌پور، ۱۳۹۵: ۴۹). روش «متن‌گرا» تلاش کرد تا با استفاده از متون گذشته شامل متون دینی، هنری، ادبی و... ارتباط احتمالی بین مضامین این متون یا مفاهیم کلی و شخصیت‌های آن‌ها را کشف کند. جرج ککس، یکی از پیروان ماکس مولر سعی کرد تا با تأکید بر ساختار و ریشه‌ها به تبیین این شیوه بپردازد. وی با گرایش از شیوه واژه‌گرایی به متن‌گرایی در مطالعات اسطوره‌شناسی تطبیقی، به‌طور جدی به ساختار توجه نمود. شیوه کنش‌گرا، شیوه ابداعی ژرژ دومزیل است. (همان: ۵۳)

۵.۴ اسطوره‌شناسی تطبیقی در اندیشه ژرژ دومزیل (کنش‌گرا)

کنش یا کارکردگرایی، یکی از نظریه‌های مهم علوم اجتماعی است که از اواخر دهه ۱۹۳۰ تا اوایل دهه ۱۹۶۰ در علوم اجتماعی به عنوان اندیشه غالب، کاربرد بسیاری داشته است. کنش‌گرایان، جامعه را نظامی دارای نظم و ترتیب می‌دانند که در اصول و اساس خود بر تمثیل ارگانیک بین جامعه و ارگانیسم زنده مبتنی است. از این نظر، جامعه نظامی است که از اجزای بی‌شماری تشکیل شده که هر یک دارای کارکردهای خاصی است که برای بقای نظام در تکاپواند. کنش‌گرایی قرن بیستم تحت تأثیر آرا و اندیشه‌های فیلسوف فرانسوی آگوست کنت، به وجود آمده بود وی معتقد بود که علوم انسانی نیز مانند علوم طبیعی باید به کار گرفته شود، بنابراین وی جامعه را یک کل ارگانیک در نظر می‌گرفت که اجزای آن با هم در ارتباط متقابل هستند، از این رو باید در کنار هم مطالعه شوند. (نک: نامورمطلق و عوض‌پور، ۱۳۹۵: ۶۰-۶۳)

۶.۴ دیدگاه دومزیل و ساخت سه‌طبقه‌ای

ژرژ دومزیل از این نظر که مردمان هند و اروپایی در زبان و فرهنگ مشترک بوده‌اند، به بررسی و تطبیق اسطوره‌ها پرداخت. وی با بهره‌گیری از متن‌های ادبی و دینی کهن هند و روم تلاش کرد ارتباط بین شخصیت‌ها و مضامین فرهنگ هند و اروپایی را نشان دهد. وی معتقد به جهان‌بینی مشترک میان اسطوره‌ها، افسانه‌ها و حماسه‌های ملل هند و اروپایی بود که در نهادهای اجتماعی این اقوام تجلی داشته است. (معرک‌نژاد، ۱۳۹۳: ۲۴۷). دومزیل در تحلیل اسطوره‌های هند و اروپایی به ساخت سه‌طبقه‌ای معتقد است: طبقه ایزدان فرمانروای روحانی، طبقه ایزدان جنگاور، طبقه ایزدان برکت‌بخش (کشاورزی و پیشه‌ور). این ساخت در همه اسطوره‌های هند و اروپایی به‌گونه‌ای وجود دارد. (اسماعیل‌پور، ۱۳۹۵: ۴۹) و (زاهدی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۶۰ - ۲۶۱).

مطرح کردن کنش‌های سه‌گانه توسط دومزیل و استقبال از آن، موجب جست‌وجوی روش‌شناسانه این مؤلف اسطوره‌شناس گردید. (نامورمطلق و عوض‌پور، ۱۳۹۵: ۱۶). وی با مطرح کردن سه‌گانه‌های کنشی، مطالعات اسطوره‌ای را پربار کرد و محور اصلی اسطوره‌شناسی را که فیلولوژی بود به کنش و کارکرد تبدیل نمود. وی در کتاب «خدایان هند و اروپایی» این سه کنش را این‌گونه معرفی می‌نماید:

۱- اداره در عین حال اسرارآمیز و قاعده‌مند جهان ۲- عملکرد نیروی جسمانی و اساساً قدرت که البته منحصرراً رزمی نیست ۳- باروری با نتایج و عواقب و تأثیرات گوناگون از قبیل خرمی و آبادانی و تندرستی و طول عمر و آسایش و کامرانی و جمعیت (نامورمطلق، ۱۳۹۷، ۱۶۰-۱۶۱)

دومزیل درباره، چگونگی عمل این سه کنش اینگونه پاسخ می‌دهد: کنش اول، خدایی است که اساساً کیهانی است و بیشتر در فکر غم بشریت است، خدایی که شهریاری جادوگر است و به همین سبب تشویق انگیز و خلاق است و خدایی که اصولاً اهل قانون و قضاوت و صلح‌جو و سازمان‌ده است. کنش دوم، رزمجویی و جنگاوری است. این کنش مانند کنش اول، به گونه‌ای جامع سازمان نمی‌یابد؛ زیرا جنگ و قدرت‌نمایی، آبستن بسی حوادث نامتظره است. برای مثال، تغییر سلاح، قطعاً در کنش جنگاوری تأثیرگذار خواهد بود. دومزیل، در زیرمجموعه کنش جنگاوری و سلحشوری، سه کنش دیگر را به عنوان سه بزه یا گناهان سه‌گانه پهلوان، در اقوام هند و اروپایی نیز کشف کرد. در ساختار این اسطوره‌ها جنگجویی بنام، مرتکب سه گناه در قبال سه کنش می‌گردد و معمولاً با کنش سوم از پای درمی‌آید. قهرمانان شاخص هند و

اروپایی در اکثر مواقع، گرفتار گناه می‌شوند که منجر به استقلال بیشتر و تنهایی و خودمختاری آن‌ها می‌گردد. «خودمختاری که سلحشوران بسیار به آن افتخار می‌کنند و سرودسرایان به گاه خواندن ایزدان جنگجو، چنین بر آن تأکید دارند، برای دارنده آن، با وسوسه‌ها و خطرهایی همراه است و نظم کیهانی و اجتماعی را برمی‌آشوبد.» (زارعی، ۱۳۹۸: ۴). کنش سوم، اساساً اقتصادی است و آنچه مهم است کاشتن و خوردن است و به زمان و مکان و خصوصیات زمین بسیار وابسته است. با توجه به، در حال کوچ بودن جوامع هند و اروپایی، کنش سوم قابلیت ثابت بودن را دارا نبود و مدام در حال تغییر بوده است. (اوالد، ۱۳۸۰: ۱۸-۱۹). دومزیل در نهایت به این نتیجه می‌رسد که

در نزد اقوام هند و اروپایی نخستین، از سواحل بالتیک و دریای شمال تا ایران و هند، جهان‌بینی واحدی به کار بوده است که بر نوعی ایدئولوژی مبتنی است که خود در اساس و اصول بر همان خدایان سه‌گانه و الهیات حادث از آن استوار است. (نامورمطلق، عوض‌پور، ۱۳۹۵: ۷۶)

لوی استروس نیز در خصوص ایدئولوژی مذکور می‌گوید:

به‌موجب این ایدئولوژی نه‌تنها جامعه؛ بلکه شکل جهان و یا این یا آن سازوکار خاص جهان، فقط به یمن همکاری هماهنگ سه کنش که سلسله مراتبی دارند، می‌توانند حیات داشته باشند و بپایند و تکثیر شوند. در رأس این قائمه، قدرت، شهریاری و فرمانروایی قرار دارد که به دو وجه ظاهر می‌شوند: یکی جادوگری و دیگری قضایی. سپس نیروی جسمانی است که اساساً نیروی جنگجویی است و سرانجام نیروی باروری انسان‌ها و حیوانات و کشتزارها با سلسله مفاهیمی که بدان وابسته‌اند؛ یعنی تندرستی و زیبایی و جوانی و شهوت... (اوالد و دیگران، ۱۳۸۰: ۴۸-۴۹)

۵. بحث و تحلیل داده‌ها

۱.۵ خوانش کنشی افسانه‌ها و داستان‌های ایرانی بر مبنای نظریه دومزیل

از دیدگاه دومزیل جهان ایرانی ویژگی‌های خاص خود را دارد که باعث تمایز آن نه‌تنها از اروپا؛ بلکه هند نیز شده است. ژاک دوشن_گیمن در مقاله خود با عنوان «جهان ایرانی» بررسی افسانه سکایی ایرانی را توسط دومزیل این‌گونه بیان می‌دارد:

تحلیل کنش‌های سه‌گانه شخصیت‌های ... (الناز محمدزاده و دیگران) ۳۸۹

ژرژ دومزیل بر این اساس توانست افسانه‌ای از سکائیان را که ایرانیان کوچ رو اند و هرودوت نقلش کرده، تفسیر کند. افسانه بدین قرار است:

چندین ابزار طلائی، یک خیش و یک یوغ و یک تیر و یک جام از آسمان بر زمین سکاها فروافتاد و جوان‌ترین پسر، تصاحبشان کرد و مالک نشانه‌های سه کنش گردید، چون خیش و یوغ، نمودار کشاورزی و دامداری‌اند و تیر، نشانه جنگ و جام، نمودگار دین که به لحاظ نظری، حاکم و فرمانرواست. (نک: اوالد و دیگران، ۱۳۸۰: ۱۲۰)

به نظر می‌رسد می‌توان کنش‌های سه‌گانه را، بر کتیبه داریوش در بیستون نیز انطباق داد که بر سه نکته مهم، «دروغ»، «دشمن» و «خشک‌سالی» تأکید دارد. دومزیل متن کتیبه را براساس دیدگاه کنش‌گرای خود این‌گونه تبیین می‌کند:

دروغ با کنش اول در ارتباط است. شهریار که خود نظم‌دهنده امور و الگوی اخلاقی است در تقابل با دروغ قرار می‌گیرد. دشمن با کنش دوم در ارتباط است و مبارزه با دشمن بر عهده سلحشوران است. خشک‌سالی با کنش سوم در ارتباط است. خشک‌سالی یا دقیق‌تر از آن نبود خشک‌سالی مربوط به باروری می‌شود که به خدایان کشاورزی و دامداری و ازاین‌دست، یا در مفهوم عام آن پیشه‌وری، مربوط می‌شود. (نامورمطلق، عوض‌پور، ۱۳۹۵: ۸۹-۹۰)

۲.۵ داراب‌نامه؛ حماسه اساطیری منشور قرن ششم

داراب‌نامه طرسوسی داستانی منشور است که توسط ابوطاهر طرسوسی به نگارش درآمده است. این اثر شامل داستان داراب پادشاه داستانی کیان، فرزند بهمن و دخترش همای است و طرسوسی پس از آن به بیان داستان سرگذشت اسکندر و دارای دارابان و دختر او روشنک (بوراندخت) و ماجرای او با پسر فیلقوس (اسکندر) پرداخته است. (طرسوسی، ۱۳۹۶: یک). داستان داراب، بدان اختصار که در شاهنامه فردوسی، بیان گردیده، نبوده است. شاهد این ادعا، کتاب داراب‌نامه طرسوسی است که با وجود آنکه پس از شاهنامه، مدون گشته است؛ اما بی‌شک مبتنی بر روایات کهن است. (صفا، ۱۳۸۹: ۵۴۴). داستان به دنیا آمدن داراب و پنهان کردن او از مردم و پروردنش به شیر دایه و نهادنش در صندوق و افکندنش در آب و نجاتش به دست گازی که فرزندش مرده بود، در این کتاب به روایت فردوسی شباهت دارد. ولیکن از آن مشروح‌تر است. در واقع ابتدای داستان به همان منوال است که در شاهنامه شاهد آن هستیم؛ اما

در ادامه، راویان داستان داراب، آن را شاخ و برگ داده و آن را از روایت شاهنامه دور کرده‌اند. که ما این تباعد را در رفتن داراب به عمان، داستان عشق طمروسیه به وی، گریختن آن دو از دریای عمان به جزایر یونان و عجایب و حوادثی که بر آنان حادث گشته، پادشاهی داراب در آن جزایر و آنگاه بازگشتنش از راه دریای عمان به ایران برای رها ساختن مادر از چنگ رومیان و... می‌بینیم؛ اما دوباره در هنگام بازگو کردن داستان جنگ‌های وی با فیلقوس و تا پایان کار، مشابهات شاهنامه و داراب نامه به وضوح دیده می‌شود. بنابراین می‌توان چنین نتیجه گرفت که داراب نامه کتابی بی‌اصل نیست. قصه‌گویان با اضافه کردن مطالبی جدید بر روایاتی که از دیرباز بر جا مانده، مخصوصاً بیان عجایب کوه‌ها، دریاها و جزایر و آن را برای خوانندگان جذاب‌تر ساخته‌اند. ابن‌الدیم کتابی را به نام «دارا و بت زرین» (کتاب دارا والصنم الذهب) جزو داستان‌هایی که مسلمانان از میان کتاب‌های ایرانی به زبان پهلوی می‌شناخته‌اند، بیان نموده است. ما با وجود آنکه اطلاعی درخصوص چگونگی روایت داستان داراب در این کتاب نداریم؛ اما عنوان آن، ما را به این حقیقت که روایت داستان این پادشاه در متون ایرانی پیش از اسلام، شایع بوده است، رهنمون می‌کند. آنچه مشهود است آن است که، داستان داراب در خداینامه و شاهنامه‌های منثور می‌بایست منظم‌تر و کوتاه‌تر و به‌مانند آنچه فردوسی در شاهنامه به تصویر کشیده است، باشد؛ اما لازم به ذکر است که روایت داراب نامه تنها بیان داستان داراب نیست؛ بلکه طرسوسی در آن به تبیین داستان‌هایی به صورت تاریخی منظم از بهمن تا اسکندر، پرداخته است. داستان دارای دارایان با نخستین ازدواج داراب که مبتنی بر عشق او با طمروسیه و داستان اسکندر با دومین ازدواج او که در واقع یک وصلت سیاسی بوده است، در این کتاب آغاز می‌شود. این داستان‌ها بر اساس روایت ایرانی نگاشته شده؛ اما در بیان داستان اسکندر، با روایات یونانی نیز آمیخته است. سرگذشت دارا، در این کتاب یادآور سرگذشت داریوش سوم با اسکندر پسر فیلیپ مقدونی است. (طرسوسی، ۱۳۹۶: هفت تا ده)

شیوه نگارش در این کتاب، ساده و روان و نزدیک به زبان گفت‌وگو بوده و از مبالغه‌های نویسندگانی که پس از آموختن زبان عربی به نگارش کتب فارسی دست زده‌اند، به دور بوده است. نزدیکی زبان نثر با زبان مخاطبان آن دوره سبب شده است که گاه تعبیرات و ترکیب‌هایی در آن باشد که در متون ادبی، دیده نمی‌شود. در طول داستان ما شاهد بسیاری از مسائل مربوط به زندگی روزانه مردم از طبقات مختلف و کلمات و اصطلاحات مربوط به آن و... هستیم. شیوه انشاء این کتاب به‌طور کلی، مانند کتاب‌هایی نظیر خود است. با این تفاوت

که به سبب قدمت و به علت نفوذ زیاد دوره‌های پیشین زبان فارسی تا حدود قرن پنجم هـ.ش در آن، در بسیاری از موارد زبان و شیوه‌ای کهنه‌تر از آثار همانند خود دارد. عبارات‌های آن کوتاه و در بسی از موارد مقرون به ایجاز است. چنانچه گاه برای خواننده، متصور شیوه نگارش دوره سامانی است. با این وجود، زمان تدوین این کتاب به نظر استاد صفا در مقدمه کتاب داراب‌نامه نباید از اواخر قرن ششم بیشتر باشد. (طرسوسی، ۱۳۹۶: پانزده و شانزده)

۳.۵ تحلیل ساختار روایی «داراب‌نامه» بر مبنای کنش‌های سه‌گانه در نظریهٔ دومزیل

داراب‌نامهٔ طرسوسی در سه بخش قابل تفکیک است. بخش نخست روایتی کوتاه از زندگی بهمن و همای را شامل می‌شود. در بخش دوم ماجراجویی‌ها و نبردهای داراب به تصویر کشیده شده و بخش سوم که قسمت عمدهٔ کتاب را شامل می‌شود، ماجراهای زندگی دارا، اسکندر و بوراندخت را روایت کرده است. (نک: اسماعیلی، ۱۳۹۲: ۱۱۵).

بوراندخت جز عیاری و تلاش در میدان جنگ، کار دیگری ندارد؛ هنرهای خانگی یا هر کلیشهٔ دیگری که در نظام مردسالارانه به نمادی از زنانگی بدل گشته، در سرنوشتی که طرسوسی از زندگی او روایت می‌کند (از ۱۸ سالگی تا پایان مرگ)، جایی ندارد. او زنی است که از گفتار و کردارش مشخص می‌گردد که مدافع ایران و ایرانی و حامی زنانگی در مقابل مردسالاری است. (نک: غنی و همکاران، ۱۳۹۹: ۵۳)

بسیاری از باورها و کنش‌های داراب‌نامهٔ طرسوسی از آنجاکه ریشه در باورها و کنش‌های پیش‌ازتاریخ دارد، دارای رگه‌های اساطیری است. به دنبال ردیابی باورها و کنش‌های اسطوره‌ای، می‌توان بسیاری از ویژگی‌های اختصاصی قهرمانان اسطوره‌ای را در قهرمانان قصه‌های عامیانه یافت. از آن جمله: برتری جسمانی قهرمان، اعمال قهرمانانه و شگفتی‌ای که در نبرد با اهریمنان نشان می‌دهد، تسخیر و به خدمت گرفتن نیروهای فراواقعی، درنوردیدن زمان و مکان، تأیید ایزدی، طلسم‌گذاری و طلسم‌گشایی، در پی کمال مطلوب بودن، میل به جاودانگی و... که همگی یادآور اعمال قهرمانان اساطیری است. داراب و اسکندر در این قصه پهلوانانی نیمه‌اسطوره‌ای و بیشتر حماسی هستند. داراب از خاندان اسفندیار است و همچون جد روین تنش، آسیب‌ناپذیر که دلاورانه و یک‌تنه لشکری را بسنده است. تولد، رشد و پرورش شگفت‌انگیزش با الگوی قهرمان اساطیری تناسب دارد. میل به جاودانگی و فناپذیری از موضوعات و بن‌مایه‌هایی است که در غالب اساطیر آمده است. این بن‌مایه در حقیقت تمثیلی از آرزوی دست‌نیافتنی بشر به داروی بی‌مرگی و تلاش او برای گریز از

واقعیت مرگ است. گیلگمش، اسکندر و حتی خضر و الیاس از این‌گونه شخصیت‌های اساطیری هستند که تجسم این میل است. حضور موجودات و عناصر اساطیری همچون: مار، گاو، ماهی، کیومرث، چشمه حیات و ... بیانگر همان بن‌مایه محوری اساطیری - حماسی است: میل به جاودانگی و زندگی جاوید و اتفاقاً مقصود غایی اسکندر در این قصه دستیابی به همین موضوع است. (نک: عزیزی‌فر، ۱۳۹۴: ۱۱۸)

۱.۳.۵ کنش شهریاری / فرمانروایی

از دیدگاه دومزیل نباید چنین تصور کرد که کنش‌ها و قلمروهایشان ضد یکدیگرند و با هم در ستیزند؛ زیرا همهٔ اجزای یک ارگانیزم تابع قانون همبستگی و حتی تداخل و رخنه و نفوذ در حوزه‌های همدیگرند. بنابراین تضاد و تخالف آن‌ها از مقولهٔ تضاد و تخالف مربوط به مفاهیم و معانی‌شان است. (نک: دومزیل و همکاران: ۱۳۹۱: ۱۸)

در تحلیل تطبیقی کنش‌های خدا/خدایان در «داراب‌نامه» در قالب کنش فرمانروایی، باید بر دو محور اصلی تکیه کرد. نخست ویژگی «قدرت مطلق» و دیگری «حمایتگری» آن‌ها است. در این اثر خداوند یکتا شناخته‌شده و دست‌نیافتنی است و تمام شخصیت‌ها تسلیم محض پروردگار هستند. این «حمایتگری» در داراب‌نامه، از جانب بوران‌دخت در رابطه با اسکندر قابل مشاهده است. بوران‌دخت در کنار اسکندر از هیچ‌گونه حمایتی دریغ نمی‌کند و هوشمندی و شجاعت و زیبایی او فراتر از آدمیان است؛ زیرا فرهٔ ایزدی دارد و برگزیدهٔ خداوند است.

ژرژ دومزیل کنش شهریاری را به‌عنوان نخستین کنش از کنش‌های سه‌گانه خود معرفی می‌نماید. کنش شهریاری یا حکمرانی در ذیل کنش خدایان هندواروپایی معرف نقش خدایی است که به ادارهٔ قاعده‌مند جهان و درعین حال اسرارآمیز آن می‌پردازد و هدایت و قضاوت مسائل را تضمین می‌کند. (نامور مطلق، ۱۳۹۷: ۱۶۰-۱۶۱). خدایان گروه نخست با وجود اسامی متفاوت در میان اقوام مختلف، همگی بازتاب‌های آسمانی و کیهانی انسان‌های فرمان‌فرما مانند شهریاران، شاهان، وزیران، کاهنان و ... بوده‌اند. (نامور مطلق و عوض‌پور، ۱۳۹۵: ۶۸)

داد و دین که در واقع همان دینوری و پاکی، قداست، فضیلت و .. نیز می‌باشند، همگی نموده‌های آشکار از کنش اول محسوب می‌گردند. (همان: ۹۲) خدای کنش اول که اساساً کیهانی است، بیشتر در غم بشریت، تشویق انگیز و خلاق است و خدایی است که اصولاً قانون‌مند، صلح‌جو، سازمان‌ده و اهل قضاوت هست. (اوالد، ۱۳۸۰، ۱۸) در کتاب «داراب‌نامه»

تحلیل کنش‌های سه‌گانه شخصیت‌های ... (الناز محمدزاده و دیگران) ۳۹۳

با وجود گذشت زمان و ظهور یکتاپرستی به‌ویژه دین مبین اسلام، خداوند یکتا به‌عنوان پادشاه جهان به حکمرانی و اداره امور می‌پردازد. پادشاهی مطلق از آن خداوند است و به هرکس بخواهد نعمت پادشاهی بخشیده و یا از او خواهد گرفت. شخصیت‌های کتاب در طول زندگانی خود به‌ویژه در مواقع برخورد با مشکلات به نیایش پروردگار پرداخته و خداوند با استفاده از ابزارهای گوناگون از قبیل «خواب دیدن»، «به‌کارگیری عوامل طبیعی چون باد و آب و...» و «به یاری فرستادن موجودات افسانه‌ای، اشیاء، حیوانات و امثال این موارد» به آنان مدد رسانده و معجزه‌های بی‌شماری را برای آنان رقم زده و موجبات ستایش دوچندان را فراهم کرده است. خداوند توسط عوامل طبیعی و... به کمک پادشاهان می‌آید؛ زیرا پادشاهان فره ایزدی داشته و از طرف خداوند برای حکمرانی برگزیده شده‌اند، پس حکومت آنان خدایی است و از طرف خداوند هم حمایت می‌شوند. داراب که به سبب ناشکری کشتی‌ها و دارایی‌هایش غرق شده و گرفتار دزدان می‌شود، به درگاه خداوند توبه کرده و می‌گوید:

«قدرت و پادشاهی تراست. بعدازآن که سی هزار پاره کشتی آوردم که هرگز در ایران کس ندیده بود و من بر همه پادشاه بودم. اکنون بر یک درم پادشاهی ندارم. امر، امر تست و فرمان، فرمان تو.» (طرسوسی، ۱۳۹۶، ج ۱: ۲۸۹)

اسکندر نیز اذعان می‌کند که خداوند او را پادشاهی عطا کرده است: «و خدای عزوجل این راز را در پرده غیب پنهان داشت تا اکنون مرا پیدا آورد و تاج و تخت به من داد.» (همان: ۴۳۹)

کنش «خواب دیدن» از دیدگاه طرسوسی یکی از قدرت‌های خداوند است: «آن شب بخفت، خوابی عجیب دید، و این از جمله قدرت‌های خدایست عزوجل تا عاقل درنگرد و حقیقت کار بداند.» (همان، ج ۱: ۲۴۰) و برای «نشان دادن حقایق امور» و «اخذ تصمیمات مهم» مطرح شده است. در نظر وی «خواب» به‌عنوان یکی از راه‌های ارتباطی با خداوند در جهت برملا شدن حقایق محسوب می‌شده و شخصیت‌های اصلی داراب‌نامه پس از دیدن خواب نسبت به اخذ تصمیمات مهم اقدام می‌نمودند. «همای» پس‌ازآنکه در کشتن «داراب» ناکام می‌ماند، پدر و جد پدری خود را در خواب می‌بیند و بر او آشکار می‌گردد که داراب پسر اوست:

همای آن شب بخفت، بخواب دید که اردشیر می‌آمد دست داراب گرفته سر و پای برهنه و اسفندیار تیغ برکشیده همی‌آمدی تا پیش تخت همای. اردشیر بیامدی و تاج از

سر همای برداشتی و بر سر داراب نهادی و دست همای گرفتی و از تخت فرود آوردی و داراب را در میان چهار بالشی بنشاندی.

اسفندیار بر همای خشم گرفته و در پی سواری می‌رود و اردشیر همای را می‌گوید: «.. که پدرم رفت، برخیز و بر تخت برو و تاج را از سر داراب برداردی و بر سر همای نهدی و گویدی که رنجش منمائی، هر دو ساخته باشید.» پس از آن همای پادشاهی را بر داراب عرضه می‌کند؛ اما داراب به سبب خواب همای موعده آن را نرسیده می‌داند: «داراب گفت چون پدر من تاج از سر من برگرفت و بر سر تو نهاد، هنوز وقت پادشاهی من نیست، اگر بر سر من بماندی پادشاهی بر من قرار گرفتی. هنوز ترا پادشاهی می‌باید کردن.» (همان: ۵۶-۵۸)

در بسیاری از موارد خواب دیدن، هشدار برای فرد بیننده خواب به شمار می‌رود و شخص به محض برخاستن از خواب با آن رویداد مواجه می‌شود و به‌واقع همان خواب اسباب رهایی و نجات آن فرد را فراهم می‌سازد. «بوران دخت» در خواب میلاد را می‌بیند که وی را از آب می‌گذراند و نجات می‌دهد، از خواب برمی‌خیزد و صدای میلاد را می‌شنود که به او می‌گوید برای نجات خود بگریزد. (همان، ج ۲: ۱۸)

یکی از امدادهای غیبی خداوند، ندهایی است که راه نجات را بازگو می‌کند. داراب به واسطه دیدن خواب زاهدی که به او می‌گوید مرغی به نجات تو می‌آید، از مناره‌ای که در آن اسیر شده است نجات می‌یابد، پس از رهایی: «آوازی به گوش وی آمد که: داراب دست از آن مرغ بدار که آن نه مرغست، آن گماشته خداست عزّ و جلّ. زود داراب دست از وی برداشت، آن مرغ پیرید و ناپدید گشت.» (همان، ج ۱: ۱۱۶-۱۱۷)

موجودات افسانه‌ایی از قبیل «سیمرغ»، «پری» و «دیو» و حیواناتی مانند «اسب» نیز از ملزومات کنش‌های فرمانروایی هستند. در داراب‌نامه موجوداتی مانند «پری» نقش «یاری‌گر» دارند و به اسکندر در خصوص شیخون‌زدن دیوان هشدار داده و می‌گویند: «ای ملک‌الروم... این جزیره از آن ایشانست. اکنون هوشیار باشید تا دیوان بر شما شیخون نکنند. آن پری گفت و ناپدید شد.» (همان، ج ۲: ۴۵۷). در نمونه دیگر زاهدی بر بوران‌دخت ظاهر گردیده و به وی لوح محفوظ خداوند و «اسبی» را می‌دهد تا با مقابله دیوان پیروز گردد، شاطر دیو، سنگی را به سمت بوران‌دخت می‌اندازد: «آن سنگ گران همی آمد، بوران دخت بر جای فروماند و از آن اسپ نیارست فرود آمدن که نباید که اسپ برمد و او پیاده ماند، و او خود ندانست که آن اسپ پرست. چون شاطر دیو آن سنگ بینداخت آن اسپ برجست و در هوا بایستاد و آن سنگ از وی درگذشت و بوران دخت را چنان برد که بر آن

تحلیل کنش‌های سه‌گانه شخصیت‌های ... (الناز محمدزاده و دیگران) ۳۹۵

دیو رسانید.» و خود به شاه پریان می‌گوید: «این اسپ را نیکو نگاه دارید که اگر این اسپ نبودی من هلاک شدمی.» و ملک پریان به بوران‌دخت می‌گوید که او اسب نیست؛ بلکه فرزند وی است که: «جدش او را به نزدیک تو آورد با آن لوح که او را طهمورث داده بود و جدش پیوسته بعبادت یزدان مشغول بود و پیوسته این نام‌های بزرگوار بخواند.» (همان: ۴۶۴-۴۶۵)

«عوامل طبیعی» از قبیل کوه، آب، آتش و باد که برخی متون اساطیری نقش یاریگر دارند (نک، عباسی و علی‌پور، ۱۳۹۷: ۱۳۵-۱۳۷) در این اثر اساطیری نیز در پیشبرد جریان روایت نقشی برجسته دارند:

- فرشته‌ای به اسکندر می‌گوید: «آن ملکان را که بطاعت آورده بودی از طاعت تو برگشته‌اند و بخدای عاصی شده‌اند. دیگر باره باید رفتن و همه را بطاعت آوردن» اسکندر غمگین و قصد بازگشت می‌کند که خضر و الیاس آمدند و گفتند: «تو دل مشغول مدار که خدای تعالی آب و آتش و باد و همه ددگان بیابان را در فرمان تو کرده است تا هر که ترا طاعت ندارد اینها را برگماری تا همه را هلاک کنند.» (همان: ۵۹۴)

«کوه» به منزله مأمنی برای پادشاهان و پادشاه‌زادگان است و باد یاری‌دهنده آن‌ها:

و هر چه خواستند تا بیرون آیند نتوانستند که راه گم کرده بودند و هلاک‌خواستند شدن از گرسنگی و تشنگی. تا بادی بر ایشان بوزید و بدانستند که راهیست که باد درمی‌آید. برابر باد روان گشتند تا به صحرا رسیدند. خدای عزوجل را شکر بسیار کردند. (همان، ج ۱: ۱۶۶).

«آب» نیز در ردیف‌یاری دهندگان است و زمانی که داراب و طمروسیه پس از آنکه زخمی و خسته از چاه فراموشان بیرون می‌آیند، زاهدی آنان را به چشمه عافیت راهنمایی می‌کند:

در زیر درخت چشمه‌ایست، آن را چشمه عافیت گویند و آن معجزه نوح پیغمبرست، هر بیماری که به آن چشمه فرو شود خدای تعالی او را عافیت دهد. رفتند و هر دو در آن چشمه درآمدند. خدای عزوجل هر دو را عافیت بخشید و فرح بخشید. (همان: ۱۳۰).

برخی از «اشیاء» نیز در قالب این کنش در کنار شخصیت‌های اساطیری روایت نقش‌آفرینی می‌کنند. برای مثال به امر پروردگار مجسمه لب به سخن می‌گشاید و قاتل طمروسیه را بر همگان فاش می‌سازد:

هرنقالیس پیش آمد بحرمت و گفت: ای صورت بی‌روح، اگرست امرست از یزدان پاک
عزّو جلّ، ما را خبر ده که طمروسیه را که کشت در میان دریا؟ از آن صورت آواز آمد که
دختر لکناد زنکلیسا راه بروی بگرفت و در کشتی وی رفت و لگد بر پشت و شکم وی بزد
چنداک جان از وی جدا شد. (همان: ۲۷۹)

لوازم پادشاهی، آداب پادشاهی، فرّ ایزدی، نژاده‌بودن (همان: ۸۲)، هوشمندی (همان: ۴۹۱)،
داد و دین، مشورت (همان: ۳۲۹)، عالم به علم، طالع‌بینی (همان: ۳۸۸)، نیایش «همای» به درگاه
خداوند (همان: ۴۷)، ایمان داشتن داراب به علم و حکمت خداوند (همان: ۲۳۹)، ستایش و
شکرگزاری طمروسیه (همان: ۱۷۴)، پاداش و مجازات طمروسیه (همان: ۲۱۲)، معجزه و جادو
(همان، ج ۲: ۱۶۰)، مددسانی از سوی زاهدان به داراب (همان، ج ۱: ۷۹) نیز در زیرمجموعه
کنش‌های شهریاری قرار می‌گیرند:

- با درگذشت بهمن، همای را شایسته تاج و تخت می‌دانند:

و تخت را بیاراستند و دُواج اردشیر در همای درپوشانیدند و تاج اسفندیار بر سر
او نهادند و کمر گشتاسپ بر میان او بستند و انگشترین شاهی در انگشت او کردند و همای
را بر تخت نشانند. (همان: ۹)

- داراب: «و از وی (همای) فرزندی متولد شد که فرّ وی نور شمع را خیره کردی»
(همان: ۱۱)

- همای گفت: «ای شیرمرد من پادشاه ایران زمینم و از تخمهٔ ملوک» (همان: ۳۸)

- همای پس از بر تخت نشستن:

داد و عدل کردن گرفت و جهان را ایمن کرد و کاروان‌ها روان شد و باج و بیع‌ها را
برانداخت و از داد و عدل او گرگ با میش آب خوردن گرفت و کبوتران با شاهین
پرواز می‌کردند و آهوان با پلنگ بچرا می‌رفتند. (همان: ۹)

- داراب زخمی که به کوه پناه آورده توسط سمنداک شناسایی می‌شود و بسیار غمگین
و مضطرب

زارزار می‌گریست که ناگاه از پی غار آوازی آمد که ای پسر اردشیر چند نالی؟ بدین
سوراخ فرود آی. داراب که آن آواز شنید قوتی به تن او فرود آمد، برخاست و بدان غار
فرورفت... در غار پیری را می‌بیند که او را می‌شناسد و وقتی داراب از وی می‌پرسد
که کیستی و چگونه مرا شناختی؟ «زاهد گفت مرا خبر داده‌اند که چون وقت رفتن تو آید

تحلیل کنش‌های سه‌گانه شخصیت‌های ... (الناز محمدزاده و دیگران) ۳۹۷

پسر اردشیر به نزدیک تو آید.» همچنین کیخسرو امانتی به آن زاهد داده تا آن را به داراب بدهد و به زاهد گفته است: «تا روزی خواره وی آید، بوی دهی.» زاهد در پاسخ به سؤال داراب که می‌پرسد از کجا می‌دانی روزی خوار منم، می‌گوید: «دوش بخواب بودم، دیدم سروش را که مرا گفت فردا روزی خواره این آید، بوی دهی.» (همان: ۸۱)

۲.۳.۵ کنش جنگاوری / سلحشوری

«جنگ و نبرد» با اهداف مختلفی از جمله گسترش قلمرو، دفاع از سیطره حکومت یا گسترش دین در ساختار متون حماسی جایگاه برجسته‌ای دارد و شخصیت‌های اساطیری همواره در میدان‌های رزم سنجیده و آزموده می‌شوند. در داراب‌نامه نیز جنگ با اهدافی از جمله برقراری امنیت، انتقام و گسترش دین، نمود ویژه‌ای دارد. هنگامی که داراب در مقابله با سپاه قیصر قرار می‌گیرد به او می‌گوید: «اکنون اگر خرد داری برخیز و پس پادشاهی خود بازگرد و اگر نی من با تو و لشکر تو چنان کنم که همه جهان از آن بازگویند. برو و افزونی مطلب» و قیصر در پاسخ به وی می‌گوید: «من بایران زمین نه ازبهر آن آمده‌ام که بازگردم. داراب که این سخن بشنید بخروشید و کفک هوشنگی بلب آورد و سوی قیصر حمله کرد ...» که در آن نبرد رومیان بر داراب تنها چیره می‌گردند و به خواست خدا داراب به غاری پناه برده و نجات می‌یابد. (همان: ۳۲۶)

اسکندر نیز برای فتح هند از بوران‌دخت طلب نیرو می‌کند و بوران‌دخت: «آن هزار بار هزار مرد را گفت که شما بیاری اسکندر روید که او یاری دین می‌کند و بحرب فور می‌رود و با او جنگ خواهد کرد.» (همان، ج ۲: ۹۵) و هنگامی که انطوطیه، فور ابن فور را اسیر می‌کند: «نامه نوشت بسوی اسکندر و در فتح نامه از آنچه رفته بود او را خبر کرد.» (همان: ۱۳۲). اسکندر با خداپرستان به نیکویی رفتار می‌کند و به سپاهیان خویش می‌گوید: «بیش کس را می‌زاید که این‌ها خداپرستانند.» و همچنین:

کس فرستاد تا مردمان آن جزیره را امان دادند و گفتند آید که کس را با شما خصومتی نیست و ما را همه خصومت با شما بجهت دین بود. اکنون چون شما دین دارید و خدای پرستید ما را با شما هیچ کاری نیست. (همان: ۳۸۹).

داراب نیز در هنگام عزیمت از ایران درصدد انتقام برمی‌آید و می‌گوید: «اکنون پیش از آن که بروم دست بردی نمایم آنگاه بروم. این بگفت و مرکب در راند. نخستین کسی که بر دست داراب کشته شد ضحاک بود... داراب تیغ اندر گردانید و دویست مرد از لشکر عرب و

پارس بکشت.» (همان، ج ۱: ۶۲). گاه نیز نبرد از نوع «جنگ میراث» است و هنگامی که خبر وجود اسکندر به داراب بن داراب می‌رسد، او وجود اسکندر را منکر شده و می‌گوید: «اگر فرزندی آمده باشد من آنرا ندانم، مگر از بیگانه بوده باشد یا از شوهر دیگر آورده باشد و می‌خواهد تا خود را بر داراب ابن اردشیر بندد، و این معنی نشاید بودن که اسکندر ابن داراب باشد.» (همان: ۴۴۱-۴۴۲)

نبرد با «موجودات افسانه‌ای» از قبیل دیوها نیز در کنش‌های جنگاوری شخصیت‌های اساطیری این اثر به چشم می‌خورد. برای مثال پریان در ازای آزادی آن جوان که فرزند آنان را کشته بود، از اسکندر می‌خواهند تا با دیوان جنگ کند، پس اسکندر به یاران خود می‌گوید که: «ای آزادمردان، نان‌ونمک این پریان خوردیم و حق نان‌ونمک بزرگست. اکنون این بجای آرید و کار حرب مکمال سازید تا این قوم را از دست او خلاص سازیم...» اما افلاطون به او می‌گوید که: «با ایشان بجنگ بر نیایم، دست بدعا و زاری بریم و از خدای خواهیم، بُود که ما را خدای بر این قوم نصرت دهد.» (همان، ج ۲: ۴۵۸) مهکال می‌گوید تا: «دو پهلوان با هر پهلوانی صدهزار دیو بجنگ اسکندر روند.» و اسکندر نیز فرمان می‌دهد تا: «همه سپاه اندر سلاح شدند.» و: «سپاه دیوان چون پیلان بیامدند از هر نوعی سلاحی برداشته، یک گروه سنگ و یک گروه آتش و یک گروه ماران برداشته، و هر گروهی بهر گونه صف برکشیدند...» که سرانجام از طرفی پیری از جانب خداوند برای او اسپه و لوحی که در آن اسم اعظم خداوند نوشته شده است، می‌آورد و بوران دخت با آن بر دیوان چیره می‌گردد. (همان: ۴۶۲-۴۶۳) و هم‌چنین اسکندر هم از کوه قاف تربت پیامبر (ص) را می‌آورد و دیوان را با آن کور کرده و نابود می‌کند. (همان: ۴۷۴). مردم از اسکندر می‌خواهند تا شر یاجوج و مأجوج را از سر آنان کم کند، اسکندر دستور می‌دهد تا رباطی آهنین بسازند و چون آن قوم در می‌رسند:

کار بزخم گرفتند، آخر الامر مردان اسکندر عیاری کردند و نیک بکوشیدند و از آن قوم بی‌حد را بکشتند چنانک جوی‌های خون روان کردند. چون آن قوم آن کشتن بدیدند بهزیمت برگشتند و بالای کوه برفتند و بغارها و شکاف‌های سنگ اندر نهان شدند. خدای تعالی از اسکندر و سپاه او هبیتی در دل ایشان افکند که چون اسکندر برفت ایشان تا چند سال دیگر نیارستند بیرون آمدن. (همان: ۵۸۲)

حضور لشکریان، سلاح و لباس رزم، شجاعت، قدرت، تدبیر، جادو و قدرت ابطال آن، موجودات افسانه‌ای و آداب حرب از ملازمات کنش جنگاوری هستند که در موارد مختلف در ساختار روایت مورد بحث قابل بررسی هستند.

تحلیل کنش‌های سه گانه شخصیت‌های ... (الناز محمدزاده و دیگران) ۳۹۹

- هنگامی که داراب به جزیره خطرش می‌رسد به خریطینوس حکیم می‌گوید: «ای حکیم، این قوی و استوار حصاریست، این را بجنگ نتوان ستدن. تدبیر این بکن.» هم‌زمان نیز طمروسیه به هرنقالیس حکیم می‌گوید: «ای پدر، من یک تدبیر دارم که جنگ و تعصب بیکسو شود و این حصار گشاده گردد و مردم از درد و رنج بیاسایند.» (همان: ۲۲۱) سپس او نزد داراب رفته خود را معرفی کرده و با هم نزد پدرش رفته و حصار گشوده می‌گردد. خریطینوس حکیم می‌گوید: «این حصار گرفتند بی‌آنکه رنجی رسد و مردم کشته شود.» (همان: ۲۲۷)

قدرت ابطال جادو را نباید نادیده گرفت. هنگامی که اسکندر سه طلسم یونانی را به همراه ده تن از فیلسوفان نزد کیدآور فرستاده، آنان را هشدار می‌دهد:

- بدانید که کید آور هندو موبدی است که هر چه از هفت اقلیم عالم است همه در فرمان وی است و جمله در کار وی عاجزند و همه جادوان تا بدماوند کوه مسخرویند... اگر در پیش شما جادو نمایند نترسید که یاران جادو دارد.

و به آنان تمامی راه‌های مقابله با جادوی آنان را نشان می‌دهد. و پس از آنکه موبدان فریفته نمی‌شوند و بیان می‌دارند که: «از این همه که می‌گویید چیزی نباید که هر چه شما کرده‌اید و بخواهید کردن بعد از این، ما را اسکندر معلوم کرده است و پیشتر ازین طلسم‌های شما ما را نموده است.» کید آور خود با لباس مبدل نزد اسکندر می‌رود تا او را ببیند و بداند که چه کسی است، پس به اسکندر می‌گوید:

ای ملک‌الروم، گفتم بزرگ و زیرک منم، تو از من زیرک‌تر و بزرگ‌تر بوده‌ای که من پیامدم تا ترا بر رسم، تو مرا نا دیده بدانستی و همه طلسم‌های مرا معلوم کردی از حدیث تخت و پنهان بودن من، گفتم ترا بوینم که چگونه کسی، اکنون خویشتن را رسوا کردم در پیش تو. (همان، ج ۲: ۱۰۰-۱۱۱)

- پیری بر بوران دخت ظاهر شده و لوحی که اسمای خداوند بر آن نوشته شده به وی می‌دهد و به او می‌گوید:

بر آن لوح نام‌های بزرگ خدای عزوجل بود و طهمورث دیوان را بدان نام بگرفتی و هیچ جادویی بروی بکار نرفتی... این نام‌ها را عزیز دار که هر که این نام‌ها را با خود دارد او را هیچ دیو و جادویی گزند نرسد. (همان: ۴۶۳)

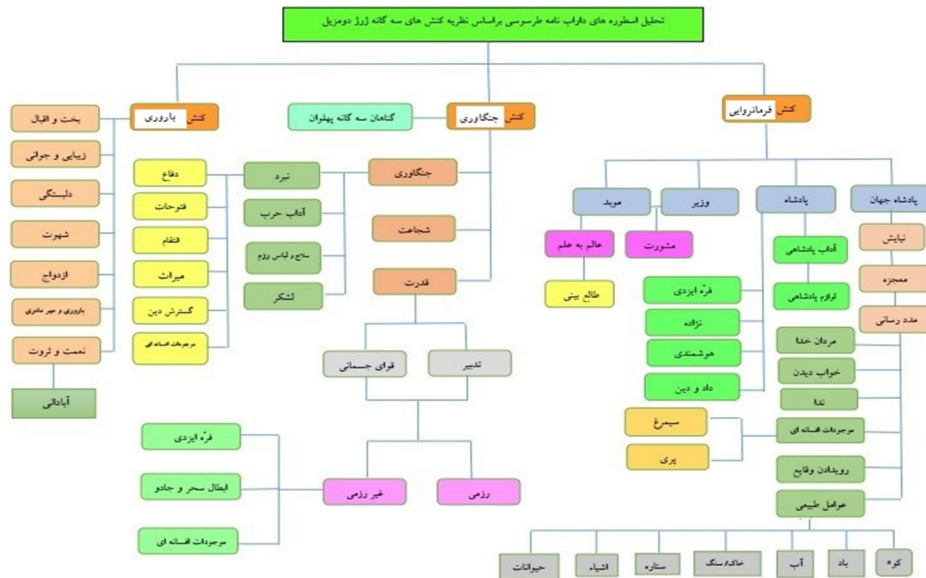
۳.۳.۵ کنش باروری / فراوانی / نعمت

فراوانی نعمت، خزینه‌های انبوه، آبادانی، آرامش و رفاه، زیبایی و جوانی، دل‌بستگی و مشاهده امثال این موارد در توصیف شخصیت‌های اساطیری این روایت نشان از کنش سوم یعنی باروری و فراوانی دارد. «یافتن پادشاهی و نعمت» باعث آرامش داراب شده و اسکندر با خزینه‌های بسیاری که از پدران خویش به ارث برده، سپاهی قدرتمند را برای مقابله با داراب آراسته است. (همان، ج ۱: ۴۵۱) «آبادانی سرزمین‌ها» یکی از کنش‌های اصلی اسکندر است که با دیدگاهی دینی به آن اشاره شده است. وی پس از حمله آدمخوارها نذر می‌کند: «که اگر ازین بیابان بیرون آیم رباطها سازم و مردم نشانم از جهت راحت خلق را، خاصه آن مردم‌خواران را قهر کنم که بر آن کرانه قرارگاه ساخته اند و شهرها را ویران ساخته اند.» و همچنین: «آن مردم خواران را به تمامی پاک سازم و کشور سیستان را که خراب کرده شده است عمارت سازم.» (همان: ۹۳-۹۴) و در بیت‌المقدس «اسکندر بهر جا که فرود آمدی بفرمودی تا دیوان چاه‌ها بکنند و آب برآوردندی، هر آبی که خوش بودی رها می‌کرد و هر آب که شور و ناخوش بود می‌انباشت.» (همان: ۵۱۵). زیبایی و جوانی، دل‌بستگی، شهوت و ازدواج، ازدواج برای حفظ مقام و باروری و بخت و اقبال از دیگر کارکردهای کنش سوم در داراب‌نامه به‌شمار می‌روند:

- چنان‌چه بهمن به مصاف همای می‌آید: «در آن میدان نگاری دید چون طاووس خرامان، قامتش راست چون سرو روان، رویش بر ماه چارده پنجه زده و گیسوی شبرنگش مشک خطا را خجالت داده» (همان، ج ۱: ۶).
- طمروسیه برقاتل همسر و فرزندان خود مهر آورده و بجای قصاص دل‌بسته او می‌گردد و به او می‌گوید: «من ترا قصد کرده بودم تا قصاص کنم؛ اما چون جمال خوب ترا بدیدم، همه غم‌های من فراموش شد و عاشق تو شدم.» و با خود می‌اندیشد: «من از خون شوی و فرزندان بیزار گشتم، مرا کاری باید کردن که باقی عمر با این خو بروی بباشم.» (همان: ۱۰۰-۱۰۱)
- همای به دایه خود از سر دل‌تنگی از حادثه‌ای سخن می‌گوید که هیچ‌کس را شایان گفتن نیست:

تحلیل کنش‌های سه گانه شخصیت‌های ... (الناز محمدزاده و دیگران) ۴۰۱

پدر من بر من آسیب رسانید و مهر از من برداشت و از این سر جز یزدان خبر ندارد. و مرا یک ماه شد که ایام معروفه خود ندیده‌ام و می‌ترسم که نطفه متولد شود، از طعنه و تهدید خلق اندیشه کنم که زن بی‌شوهر پسر چگونه آورد. (همان: ۱۰)

«شخصیت‌های اصلی کتاب داراب‌نامه بر اساس نظریه سه کنش ژرژ دومزیل»

ویژگی بارز	کنش باروری						کنش جنگاوری				کنش فرمانروایی			شخصیت‌ها
	باروری و مادری	ازدواج	شهوت	دلبستگی	زیبایی	نعمت و ثروت	گناهان سه گانه پهلوان	قدرت	شجاعت	جنگاوری	داد و دین	هوشمندی	نژاده	
همای	*	*			*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
داراب		*		*	*	*	*	*	*	*		*	*	
طروسیه	*	*	*	*	*	*				*		*		
داراب ابن					*	*	*		*	*		*	*	

داراب														
اسکندر	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
بوران‌دخت	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*

۶. نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به مطالعه ساختار روایی داراب‌نامه طرسوسی و کنش‌های شخصیت‌های اساطیری آن پرداخته تا از این طریق میزان تأثیرپذیری طرسوسی از ساختار روایات اساطیری هند و اروپایی را بررسی کند. مطالعه و بررسی کنش‌ها و ویژگی‌های شخصیت‌های اصلی این روایت از جمله داراب، اسکندر، طمروسیه، همای و بوراندخت مشخص کرد که می‌توان آن‌ها را در زیرمجموعه سه کنش مدنظر دومی‌ل یعنی «فرمانروایی، جنگاوری و باروی» قرار داد. ذکر این نکته ضروری است که تمایز میان کنش‌ها را نمی‌توان عاملی برای عدم ارتباط کنش شخصیت‌ها در ساختار روایی داراب‌نامه با یکدیگر قلمداد کرد؛ زیرا هرکدام از آن‌ها ممکن است وجهی از کنش شخصیت دیگر را داشته باشند و یا بخشی از عملکرد آن‌ها به کنشی دیگر مربوط شود و با استناد به نظریات دومی‌ل نباید چنین تصور کرد که کنش‌ها و قلمروهایشان ضد یکدیگرند و با هم در ستیز و آویزند؛ چون که همه اجزای یک ارگانیزم تابع قانون همبستگی و حتی تداخل و رخنه و نفوذ در حوزه‌های همدیگرند. بنابراین تضاد و تخالف آن‌ها از مقوله تضاد و تخالف مربوط به مفاهیم و معانی‌شان است. در کتاب «داراب‌نامه» باوجود گذشت زمان و ظهور یکتاپرستی، خداوند یکتا به‌عنوان پادشاه جهان به حکمرانی و اداره امور می‌پردازد و پادشاهی مطلق از آن خداوند است. شخصیت‌های کتاب در طول زندگانی خود به‌ویژه در مواقع برخورد با مشکلات به نیایش پروردگار پرداخته و خداوند با استفاده از ابزارهای گوناگون از قبیل «خواب دیدن»، «به‌کارگیری عوامل طبیعی چون باد و آب و...» و «به یاری فرستادن موجودات افسانه‌ای» به آنان مدد رسانده و معجزه‌های بی‌شماری را برای آنان رقم زده و موجبات ستایش دوچندان را فراهم کرده است. کنش جنگاوری و سلحشوری در این روایت با اهداف مختلفی از جمله گسترش قلمرو، دفاع از سیطره حکومت، برقراری امنیت، انتقام و گسترش دین و عدل و داد جایگاه ویژه‌ای دارد و شخصیت‌های

تحلیل کنش‌های سه‌گانه شخصیت‌های ... (الناز محمدزاده و دیگران) ۴۰۳

اساطیری از جمله داراب، بوراندخت و اسکندر همواره در میدان‌های رزم سنجیده و آزموده می‌شوند. فراوانی نعمت، خزینه‌های انبوه، آبادانی، آرامش و رفاه، زیبایی و جوانی، دل‌بستگی و مشاهده امثال این موارد در توصیف شخصیت‌های اساطیری این روایت نشان از کنش سوم یعنی باروری و فراوانی دارد. «یافتن پادشاهی و نعمت» باعث آرامش داراب شده و اسکندر با خزینه‌های بسیاری که از پدران خویش به ارث برده، سپاهی قدرتمند را برای مقابله با داراب آراسته است.

پی‌نوشت

۱. مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری رشته زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی است.

کتاب‌نامه

- احمدی‌فرد، نصرت‌الله (۱۴۰۰)، بررسی تطبیقی اسطوره‌های گناه در شخصیت‌های اساطیری ایران و یونان، فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناسی، س ۱۷، ش ۶۲: صص ۱۵ - ۴۸.
- اسماعیل‌پور، ابوالقاسم (۱۳۹۵)، اسطوره بیان نمادین، تهران: انتشارات سروش، چاپ پنجم.
- اسماعیلی، حسین (۱۳۹۲)، پیشگفتار اسکندرنامه، روایت آسیای میانه، تهران: معین.
- اوالد، فرانسوا و دیگران (۱۳۸۰)، اسطوره و حماسه در اندیشه ژرژ دومزیل، ترجمه جلال ستاری، تهران: نشر مرکز، چاپ اول.
- بهار، مهرداد (۱۳۹۶) پژوهشی در اساطیر ایران، تهران: نشر آگه، چاپ دوازدهم.
- دومزیل، ژرژو گودورف (۱۳۷۹)، خدایان سه‌کنش، جهان اسطوره‌شناسی، ترجمه جلال ستاری، تهران: نشر مرکز.
- دومزیل، ژرژو گودورف (۱۳۹۱)، جهان اسطوره‌شناسی، ترجمه جلال ستاری، تهران: مرکز چاپ سوم.
- زارعی، علی‌اصغر (۱۳۹۸) «بررسی سه‌بزه‌گرشاسب و تطبیق آن با نظریه کنش سه‌گانه ژرژ دومزیل»، مطالعات ایرانی، شماره ۶: صص ۴۹ - ۷۰.
- زاهدی، فریندخت و همکاران (۱۳۹۷)، ضحاک و لوکی: مقایسه دو اسطوره ایرانی و اسکانندیناوی بر مبنای نمایشنامه‌های ضحاک و ایولف کوچک در چهارچوب نظریه کنش‌گرایانه ژرژ دومزیل، فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناسی، سال ۱۴، ش ۵۲: صص ۲۴۹ - ۲۷۶.

۴۰۴ کهن‌نامه ادب پارسی، سال ۱۴، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۲

سرکاراتی، بهمن (۱۴۰۰)، سایه‌های شکار شده (گزیده مقالات فارسی)، تهران: انتشارات طهوری، چاپ چهارم.

شمیسا، سیروس (۱۳۷۵)، انواع ادبی، تهران: نشر فردوس.

صفا، ذبیح‌ا... (۱۳۸۹)، حماسه‌سرایی در ایران، تهران: انتشارات امیرکبیر، چاپ نهم.

طرسوسی، محمد (۱۳۹۶)، داراب‌نامه، تصحیح ذبیح‌ا... صفا، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ پنجم.

واثق عباسی، عبدالله و علی‌پور، اسماعیل (۱۳۹۷)، از البرز تا قاف؛ بررسی تطبیقی دو رشته کوه اسطوره‌ای، کهن‌نامه ادب پارسی، سال نهم، شماره دوم: صص ۱۳۵ - ۱۵۴.

عزیزی‌فر، امیرعباس (۱۳۹۴)، بررسی بن‌مایه‌های اساطیری در دارب‌نامه طرسوسی، متن‌شناسی ادب فارسی، دوره جدید، شماره ۴: صص ۱۱۸ - ۱۰۱.

غنی، گلرخ‌سادات و همکاران (۱۳۹۹)، بررسی تطبیقی بوراندخت و آتنا، الهگان جنگاوری در دارب‌نامه و اودیسه، فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی، سال ۱۶، ش ۵۹: صص ۳۹ - ۷۳.

فرهادی، فرحناز و حلبی، علی‌اصغر (۱۳۹۹)، تطبیق و بررسی کارکرد نظریه کنشگرایی دومزیل (اسطوره‌شناس معاصر)، بر داستان رستم و اسفندیار، فصلنامه پژوهش ادبیات معاصر جهان، دوره ۲۵، شماره ۲، صص: ۵۸۸ - ۵۶۲.

الیاده، میرچا (۱۳۹۲) چشم‌اندازهای اسطوره، ترجمه جلال ستاری، تهران: نشر توس، چاپ سوم.

معرک‌نژاد، رسول (۱۳۹۳)، اسطوره و هنر، تهران: انتشارات میردشتی، چاپ دوم.

نامورمطلق، بهمن (۱۳۹۷)، درآمدی بر اسطوره‌شناسی، تهران: انتشارات سخن، چاپ دوم.

نامورمطلق، بهمن و عوض‌پور، بهروز (۱۳۹۵)، اسطوره و اسطوره‌شناسی نزد ژرژ دومزیل، تهران، نشر موغام، چاپ اول.

ولی‌پور هفشنجانی، شهناز (۱۳۹۵)، «اسطوره فریدون، نمادها، بن‌مایه‌ها و تحولات آن، فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی، سال دوازدهم، ش ۴۳: صص ۳۴۳ - ۳۱۵.